

مقدمه

انسان از نظر حضرت امام خمینی (ره) دارای ویژگی‌های زیر است:

۱. مخلوقی است که هیچ مخلوق دیگری به پای او نمی‌رسد.
۲. ادراکات و قابلیت‌های او برای تربیت غیرمتناهی است.
۳. ابعاد زیادی دارد که مورد توجه واقع نشده‌اند.
۴. در آغاز آفرینش استعداد و لیاقت برای هر مقامی را دارد.
۵. فطرتی کمال‌جو دارد.

امام (ره) می‌فرماید:

«تمام کوشش انبیا برای این بوده است که انسان را بسازند، تعدیل کنند و انسان طبیعی را مبدل کنند به یک انسان الهی.»^۱ «اگر انسان متعهد درست کردید، انسان امین، انسان معتقد به یک عالم دیگر، انسان معتقد به خدا، مؤمن به خدا. اگر این انسان در دانشگاه‌های شما و ما تربیت شد، مملکت را نجات می‌دهد.»^۲

«تمام نکته آمدن انبیا این است که تربیت کنند این بشر را که قابل از برای این است که تربیت بشود.»^۳

با توجه به این مقدمه کوتاه، روش‌های تربیتی از منظر آن مربی بزرگ را تا اندازه‌ای که در این نوشتار اقتضا می‌کند، مورد مطالعه قرار می‌دهیم:

۱. روش تفکر

امام (ره) می‌فرمایند:

«بدان که اول شرط مجاهده با نفس و حرکت به جانب حق تعالی تفکر است ... و تفکر در این مقام عبارت است از آنکه انسان لااقل هر شب و روزی مقداری - ولو کم هم باشد - فکر کند که آیا مولای او که او را در این دنیا آورده و تمام اسباب آسایش و راحتی را از برای او فراهم کرده و بدن سالم و قوای صحیحه که هر یک دارای منفعی است که عقل هر کس را حیران می‌کند، به او عنایت کرده و این همه بسط بساط نعمت و رحمت کرده و از طرفی هم این همه انبیا را فرستاده و کتاب نازل کرده و راهنمایی‌ها نموده و دعوت‌ها کرده ... آیا وظیفه ما با این مولای مالک چیست؟ آیا تمام این بساط فقط برای همین حیات حیوانی و اداره کردن شهوات است که با تمام حیوانات نزدیک هستیم یا مقصود دیگری در کار است؟ ... اگر انسان عاقل لحظه‌ای فکر کند، می‌فهمد که مقصود از این بساط چیز دیگری است.»^۶

در جای دیگر می‌فرمایند:

«و بدان که از برای تفکر، فضیلت بسیار است و تفکر مفتاح ابواب معارف و کلید خزائن کمالات و علوم است و مقدمه لازمه حتمیه سلوک انسانیت است ...»^۷

لازم به ذکر است که تفکر در فرهنگ اسلامی از جهت هدف و پاره‌ای جهات دیگر، عین آنچه اندیشمندان غربی از تفکر منظور دارند نیست، ولی در اصل اینکه تفکر روش اساسی تعلیم و تربیت است، اتفاق نظر وجود دارد.

در ادامه بررسی جایگاه تفکر این نکته را اضافه می‌کنیم که حضرت امام خمینی (ره)، به استقلال در تفکر اهمیت زیادی داده و فرموده‌اند:

«ما تا تمام حیثیت خودمان را نفهمیم که چی بودیم، ما در تاریخ چه بوده و چه هستیم، چه داریم، تا این‌ها را نفهمیم، استقلال نمی‌توانیم پیدا کنیم. تا فکر شما مستقل نباشد، کشور شما مستقل نمی‌شود. بروید دنبال اینکه فکرتان را مستقل کنید.»^۸

امام (ره) به‌درستی می‌دانستند که دشمنان ما در شیوه‌های فکر کردن ما نفوذ کرده‌اند و فکر کردن را به‌نوعی که خودشان می‌خواهند و به نفع آن‌هاست، تبلیغ کرده‌اند.

۲. روش آگاهی‌بخشی

یکی از شیوه‌های تربیت، آگاه کردن مردم از مسائل و موضوعات است. البته صرف آگاهی از حقایق و خوبی‌ها برای حرکت تکاملی و تربیتی کافی نیست، اما ریشه‌ پارهای از اعمال غلط و رفتارهای ناصواب ما انسان‌ها ناشی از ناآگاهی ماست. یکی از یاران امام نقل می‌کند که روزی در نجف در جمع دوستان، امام فرمودند: «چه دسته‌ای در مبارزه پیروز می‌شوند و چه دسته‌ای هستند که ناکام می‌مانند؟ اگر کسانی که می‌خواهند کار بکنند صرفاً سیاسی باشند و کارهایشان جز از چارچوب سیاست

تجاوز نکنند، این‌ها پیروز نمی‌شوند. این موضوع را ما به تجربه در ایران دیدیم که افراد صدرصد سیاسی که سیاستمداران بزرگی هم بودند، پس از پیروزی، از صحنه سیاست خارج و به کلی فراموش شدند. اگر کار صرفاً سیاسی باشد، چنین حالتی پیدا می‌کند ... ولی اگر این سیاست و فعالیت‌های سیاسی منظم شود، به رنگ دین و آن صیغه‌الله با آن باشد که سیاست دینی باشد، سیاستی که خدا خواسته، چون یک طرفش بسته به خداست، این همیشگی است.»^۹

در سراسر آثار مکتوب و شفاهی حضرت امام (ره) این نوع بینش‌دهی، این آگاهی‌بخشی که کار برای خدا، به علت ارتباطش با او که دائمی است، پایدار خواهد ماند، بسیار به چشم می‌خورد.

نوعی دیگر از بینش‌دهی امام (ره) که برخاسته از متون اسلامی است، توجه دادن به دشمن هم‌خانه نفس است؛ چنان‌که می‌فرمایند:

«اعدا عدوک همین نفسی است که در انسان است. این از همه دشمن‌ها برای انسان دشمن‌تر است. هم دشمن‌های عالم آن قدری که از آن‌ها می‌آید، این است که انسان را بکشند، زجرش بدهند. اما آنکه بین جنیب، آن نفس اماره انسان، آن، غیر این است که انسان را بکشد؛ انسانیت را می‌کشد. همه عالم جمع بشوند که انسانیت شما را بکشند تا آن چیزی که در خود شما هست، آن نباشد و تغییر نکند کسی نمی‌تواند ...»^{۱۰}

۳. روش تحریک عواطف

امام خمینی (ره) از عواطف مذهبی و ملی مردم در جهت تربیت فردی و اجتماعی و مصالح خود مردم استفاده به‌جا و کامل می‌کرد. ایشان در جایی می‌فرمایند:

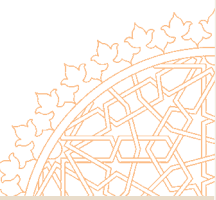
«این طبقه محترم زن‌ها که در جنوب تهران و در شهر قم و در سایر شهرها هستند، همین خانم‌های محجبه، همین‌ها که مظهر عفاف هستند، در نهضت پیش‌قدم بودند و در ایشار مال هم پیش‌قدم.»^{۱۱}

از عواطف مذهبی دیگران هم در مسیر تربیت آن‌ها بهره می‌بردند و آن‌ها را برمی‌انگیختند. یکی از یاران امام نقل می‌کردند:

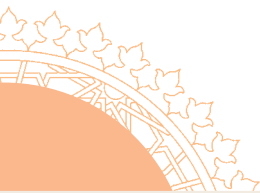
«امام (ره) شب تولد حضرت مسیح، پیامی برای مسیحیان جهان دادند که خیرگزاری‌ها پخش کردند. در کنار این پیام به ما دستور دادند، هدایایی را که از ایران آورده‌اند، بین اهالی نوفل‌لوشاتو تقسیم کنید. ما آن‌ها را همراه یک شاخه گل تقسیم کردیم. در یکی از خانه‌ها را که زدیم خانمی در را باز کرد. هدیه امام را دادیم. چنان هیجان‌زده شد که قطرات اشک از چهره‌اش فرو ریختند.»^{۱۲}

۴. روش عبرت‌آموزی

یکی دیگر از روش‌هایی که می‌تواند به دنبال روش تفکر و آگاهی‌دهی بدان اشاره کرد، روش عبرت‌آموزی

امام (ره) به‌درستی می‌دانستند که دشمنان ما در شیوه‌های فکر کردن ما نفوذ کرده‌اند و فکر کردن را به‌نوعی که خودشان می‌خواهند و به نفع آن‌هاست، تبلیغ کرده‌اند

است. امام (ره) به خصوص روی عبرت گرفتن از حوادث تاریخی اصرار داشتند. ملاحظه کنید:

«ما باید از تاریخ عبرت بگیریم. آن وقت که یک دولت قوی ما داشتیم ... دشمنان ما وقتی سلطه پیدا کردند، این مملکت پهناور را تکه تکه کردند و هر کدام را به دست یکی از عمال خودشان دادند و بین آنها مع‌الأسف تفرقه انداختند و این موجب شد که مسلمین و اسلام ضعیف شد و مستعمرین به ما غلبه کردند. ما باید از این امور عبرت بگیریم و دولت‌های ما از این معانی و از این امر تاریخی عبرت بگیرند و اختلافات خودشان را رفع کنند.»^{۱۳}

این روش بیشتر در تربیت سیاسی مردم، وحدت و رفع اختلاف، خوب رفتار کردن دولتمردان با مردم و ... مورد توجه امام (ره) بوده است.

۵. روش تکریم

امام خمینی (ره)، با تکریم مردم و گروه‌های مختلف آنها، هم حقارت چندصدساله را از آنها گرفتند، هم به آنها عزت دادند و هم آنها را برای کارهای بزرگ تربیت کردند.

امام (ره) می‌فرماید:

«مهم این است که ایرانی‌ها بفهمند که خودشان می‌توانند کار کنند. در این طول زمان این معنا را همچو کرده بودند که ایرانی‌ها چیزی نیستند و باید همه، همه چیز را بروند از خارج بیاورند. از اروپا بیاورند، از آمریکا بیاورند ... ایران افرادی، مردمش از سایر افراد کمتر نیستند، بلکه از بسیاری بالاترند ...»^{۱۴}

«مردم خیلی خوباند ... شاید نظیر ملت ایران در هیچ جا نباشد ... این مردم خوباند. این خوب‌ها را نگه دارید، این مردم خوب را با خودتان همراه کنید.»^{۱۵}

«زندان‌های شاه از زنان شیردل و شجاع مملو است ... باید تشکر کنیم از خانم‌ها که در این نهضت یک قدم راسخی داشتند و یک کمک بزرگی به ملت کردند ...»^{۱۶}

«الفاظ کوتاه هستند که از شما برداران و از چهره‌های نورانی مستعد شهادت مدیحه بگویند، ... شماها موجب سرافرازی همه ملت شدید. ما به وجود شما افتخار می‌کنیم.»^{۱۷}

«ما مکلفیم تا افراد را در هر رشته تشویق کنیم، تا امثالشان زیاد شود.»^{۱۸}

«مهم این است که ایرانی‌ها بفهمند که خودشان می‌توانند کار کنند. در این طول زمان این معنا را همچو کرده بودند که ایرانی‌ها چیزی نیستند و باید همه، همه چیز را بروند از خارج بیاورند»

۸. روش مراقبه و محاسبه

امام خمینی (ره) فرزند دل‌بندش را مخاطب این روش قرار داده‌اند و می‌فرمایند:

«سعی کن در این قدم اول موفق شوی که در روزگار جوانی آسان‌تر و موفقیت‌آمیزتر است. مگذار مثل پدرت پیر شوی که یا درجا زنی و یا به عقب برگردی و این محتاج به مراقبه و محاسبه است.»^{۲۴}

«و از اموری که لازم است برای مجاهد، مشارطه و مراقبه و محاسبه است. مشارطه آن است که در اول روز مثلاً با خود شرط کند که امروز برخلاف فرموده

۶. روش تکرار و تلقین

یکی از روش‌های تعلیم و تربیت، تکرار آگاهانه مطلبی است که می‌خواهیم آموزش دهیم. کسی

خداوند تبارک و تعالی رفتار نکند ... و پس از این مشارطه باید وارد مراقبه شوی و آن، چنان است که در تمام مدت شرط، متوجه عمل به آن باشی ... و به همین حال باشی تا شب که موقع محاسبه است و آن، عبارت است از اینکه حساب نفس را بکشی. در این شرطی که با خدای خود کردی که آیا به جا آوردی، و یا با ولی نعمت خود در این معامله جزئی خیانت کردی؟^{۲۵}

۹. روش نصیحت و خیر خواهی

در چند دهه گذشته بسیاری از نویسندگان غربزده و شرفزده، پیوسته نوشته‌اند که نصیحت اثر ندارد، نباید کسی را نصیحت کرد و ... این تکرار دائمی بر بی نتیجه بودن نصیحت، حتی در برخی طبقات توده مردم هم اثر کرده است. در رد مطلب این قبیل نویسندگان که به طور کلی نصیحت را بی اثر دانسته‌اند، کافی است بگوییم به تأثیر نصایح امام بزرگوار به ویژه در سال‌های اول انقلاب و در طول دفاع مقدس بنگرید. بعد ببینید نصیحت‌های امام (ره) چقدر مؤثر بودند و چه حرکتی در مردم ایجاد کرده بودند. بله، ما منکر تأثیر نکردن پاره‌ای از نصایح نیستیم، اما باید دید آنجا چرا اثر نکرده است؟ آنچه در طول این مدت به چشم دیده‌ایم، این است که اگر ناصحی خود، اول عامل به نصیحت بود و از روی خیر خواهی دیگران را پند داد و شیوه درستی در انتقال پیام خود برگزید، مسلماً مؤثر است. به همین سبب امام (ره) در بیانات زیر بر نصیحت تأکید کرده است:

«نصيحت از واجبات است. ترکش شاید از کبائر باشد. از شاه گرفته تا این آقایان تا آخر مملکت، همه را باید عملاً نصیحت کنند. ارشاد مردم ولو اینکه خوب باشند، یک امر راجح است. خدای تبارک و تعالی پیغمبر (ص) را نصیحت می‌کند، امر به تقوا می‌کند.»^{۲۶}

در پاسخنامه‌ای که کودکان برای حضرت امام خمینی (ره) نوشته بودند، با کمال صفا مرقوم داشتند:

«چه خوب بود که نصیحتی را که در نظر داشتید می‌نوشتید. ما همه محتاج به نصیحت هستیم و نصیحت شما عزیزان بی‌غرضانه و از روی صفای قلب است. اکنون به‌عنوان پدر پیری، شما عزیزان را نصیحت می‌کنم که در تحصیل علم و فراگرفتن دانش و اخلاق و کردار نیکو کوشا باشید.»^{۲۷}

۱۰. روش الگویی

یکی از روش‌هایی که همواره بشر در تربیت از آن بهره برده، روش الگویی است. ادامه یک نمونه و مدل تربیتی، چه در موارد جزئی و چه در حد نسبتاً کلی، از شیوه‌هایی است که در تربیت، مورد نظر و عمل ما انسان‌ها بوده است. رفتاری یا رفتارهایی را در کسانی سرمشق قرار داده، یا سعی کرده‌ایم آن‌گونه عمل کنیم یا دیگران را به عمل کردن همانند آن رفتارها تشویق کنیم. امام (ره) در بیان الگو بودن مربیان برای ایجاد اثر تربیتی در دیگران، مطالب زیادی دارند که دو نمونه از آن‌ها را ذکر می‌کنیم:

● «اول خودتان را اصلاح بکنید. اول مهذب بشوید و تعلیمات دینی را که برای آدم‌سازی است، آن تعلیمات را عمل بکنید و بعد هم جوان‌ها را، بچه‌ها را، تربیت کنید.»^{۲۸}

● «هر اصلاحی نقطه اولش خود انسان است. چنانچه خود انسان تربیت نشود، نمی‌تواند دیگران را تربیت کند ... از این جهت آن چیزی که بر همه ما لازم است، ابتدا کردن به نفس خودمان است و قانع نشدن به اینکه همان ظاهر درست بشود و از قلبمان شروع کنیم، مغزمان شروع کنیم و هر روز دنبال این باشیم که روز دومان بهتر از روز اولمان باشد.»^{۲۹}

حاصل این دو مطلب آن است که تربیت خود و نمونه و سرمشق قرار گرفتن برای عمل دیگران، مقدم بر تربیت دیگران است. کسی که خود را اصلاح نکرده و پرورش نداده است، چگونه می‌تواند بر دیگران تأثیر تربیتی داشته باشد؟

پی‌نوشت‌ها

۱. صحیفه نور، ج ۵، ص ۶۲.
۲. همان منبع، ج ۷، ص ۱۷.
۳. صحیفه نور، ج ۸، ص ۸۲.
۴. همان منبع، ج ۲، ص ۲۲۸.
۵. همان منبع، ج ۷، ص ۶۳.
۶. حضور، ش ۸، ص ۱۴۳.
۷. صحیفه نور، ج ۱۰، ص ۷۶.
۸. سرگذشت‌های ویژه، ج ۱، ص ۳۶-۳۷، (با اندکی تغییر).
۹. صحیفه نور، ج ۷، ص ۲۲۷.
۱۰. سرگذشت‌های ویژه، ج ۱، ص ۵۲.
۱۱. صحیفه نور، ج ۶، ص ۵۰.
۱۲. همان منبع.
۱۳. همان منبع، ج ۱۳، ص ۱۹۸.
۱۴. همان منبع، ج ۱۳، ص ۱۹۰.
۱۵. همان منبع، ج ۳، ص ۱۰۲.
۱۶. همان منبع، ج ۹، ص ۲۷۸.
۱۷. همان منبع، ج ۱۷، ص ۱۵۸.
۱۸. همان منبع، ج ۱۹، ص ۲۱۶.
۱۹. همان منبع، ج ۹، ص ۱۵۳.
۲۰. همان منبع، ج ۱۶، ص ۱۴۱.
۲۱. نقطه عطف، ص ۳۱.
۲۲. صحیفه نور، ج ۱۴، ص ۹۷.
۲۳. نقطه عطف، ص ۱۷-۱۸.
۲۴. حضور، ش ۸، ص ۱۵۱.
۲۵. صحیفه نور، ج ۱، ص ۲۱ و ج ۱۷، ص ۲۲۰.
۲۶. همان منبع، ج ۱۶، ص ۵۴.
۲۷. همان منبع، ج ۹، ص ۱۷۵.
۲۸. همان منبع، ج ۱۵، ص ۲۸۲.

منابع

الف) کتب

۱. قرآن مجید.
۲. بصیرت منش و دیگران، صحیفه دل؛ مطالب و خاطراتی از امام خمینی (ره) (۱۳۷۷). مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره). تهران.
۳. حرزائی، حسن (۱۳۶۳). تحف‌العقول. انتشارات اسلامی. تهران.
۴. حضرت امام خمینی (ره) از دیدگاه رهبری (۱۳۷۶). مؤسسه فرهنگی قدر ولایت مشهد.
۵. نوری، مسعود (۱۳۶۰). خط امام، کلام امام (ج ۲). انتشارات نور. تهران.
۶. امام خمینی (ره)، روح‌الله (۱۳۶۷). پیام استقامت. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. تهران.
۷. _____ (۱۳۷۵). تفسیر سوره حمد. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره). تهران.
۸. _____ (۱۳۷۶). صحیفه نور. سازمان انتشارات انقلاب اسلامی. تهران.
۹. _____ (۱۳۷۲). کلمات قصار. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره). تهران.
۱۰. _____ (۱۳۷۶). نقطه عطف. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره). تهران.
۱۱. شعرایف، رضا (۱۳۶۶). سرگذشت‌های ویژه از زندگی امام خمینی (ره) (ج ۵ و ۶). انتشارات پیام آزادی. تهران.
۱۲. فیض‌الاسلام (۱۳۶۶). نهج‌البلاغه. انتشارات فیض‌الاسلام. تهران.
۱۳. مجموعه مقالات پنجمین سمینار بررسی سیره نظری و عملی حضرت امام خمینی (ره) (۱۳۷۴). نشر عروج. تهران.
۱۴. مطهری، مرتضی (۱۳۷۰). علل گرایش به مادیگری. نشر صدرا. تهران.
۱۵. وجدانی، مصطفی (۱۳۶۲). سرگذشت‌های ویژه از زندگی امام خمینی (ره) (ج ۱). انتشارات پیام آزادی. تهران.
۱۶. _____ (۱۳۶۶). سرگذشت‌های ویژه از زندگی امام خمینی (ره) (ج ۴). انتشارات پیام آزادی. تهران.

ب) مجلات

۱. آشنا، ش ۱۱-۱۲، ۱۳۷۳.
۲. تربیت، ش ۹، ۱۳۷۸.
۳. حضور، ش ۸، ۱۳۷۳.
۴. حضور، ش ۱۸، ۱۳۷۵.
۵. حضور، ش ۱۹، ۱۳۷۶.
۶. حضور، ش ۳۷، ۱۳۶۸.
۷. حضور، ش ۳۸، ۱۳۶۹.